VAKARŲ BALKANAI

Šioje faktų suvestinėje paaiškinama ES politika Vakarų Balkanų regiono, kurį sudaro Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Kosovas, Juodkalnija, Šiaurės Makedonija ir Serbija, atžvilgiu ir stojimo procesas. Joje išdėstyti stabilumo, bendradarbiavimo ir ekonominio vystymosi skatinimo tikslai, pagrindinės priemonės, pavyzdžiui, stabilizacijos ir asociacijos procesas ir pasirengimo narystei pagalba, taip pat dabartinė kiekvienos šalies pažanga siekiant narystės ES. Joje taip pat paaiškinama, kaip Europos Parlamentas prisideda prie plėtros proceso naudodamasis savo pritarimo įgaliojimais, rezoliucijomis ir parlamentine diplomatija.

TEISINIS PAGRINDAS

— Europos Sąjungos sutarties (ES sutartis) V antraštinė dalis, kurioje nustatoma ES išorės veiksmų teisinė sistema;

— Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 207 straipsnis dėl tarptautinių prekybos susitarimų;

— ES sutarties 49 straipsnis, kuriame nustatomi paraiškų teikimo ir narystės kriterijai.

TIKSLAI

ES siekia Vakarų Balkanuose skatinti taiką, stabilumą ir ekonominę plėtrą, taip pat atverti kelią integracijos į ES perspektyvai.

BENDROSIOS APLINKYBĖS

1999 m. ES pradėjo stabilizacijos ir asociacijos procesą (SAP), kuris yra ES ir regiono šalių santykių palaikymo pagrindas, ir priėmė stabilumo paktą – platesnę iniciatyvą, įtraukiančią visus svarbiausius tarptautinius subjektus. 2008 m. stabilumo paktą pakeitė Regioninio bendradarbiavimo taryba. 2003 m. Europos Vadovų Taryba per susitikimą Salonikuose dar kartą patvirtino, kad visos SAP šalys yra potencialios kandidatės stoti į ES. Ši europinė perspektyva buvo dar kartą patvirtinta 2018 m. vasario mėn. Komisijos Vakarų Balkanų strategijoje ir po kelių ES ir Vakarų Balkanų šalių aukščiausiojo lygio susitikimų paskelbtose deklaracijose.

Šios politikos tikslas – remti laipsnišką Vakarų Balkanų šalių integraciją į ES. Kroatija tapo pirmąja iš šių septynių šalių, įstojusia į ES 2013 m. liepos 1 d. Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Juodkalnija, Šiaurės Makedonija ir Serbija turi šalies kandidatės statusą. Šiaurės Makedonija ir Bosnija ir Hercegovina dar nepradėjo derybų skyrių. 2022 m. Kosovas pateikė paraišką dėl narystės.

PRIEMONĖS

A. Stabilizacijos ir asociacijos procesas

1999 m. pradėtas SAP yra strateginis paramos laipsniškam Vakarų Balkanų šalių suartėjimui su ES pagrindas. Šis procesas grindžiamas dvišaliais sutartiniais santykiais, finansine parama, politiniu dialogu, prekybos ryšiais ir regioniniu bendradarbiavimu.

Sutartiniai santykiai užmezgami sudarant stabilizacijos ir asociacijos susitarimus (SAS). Juose numatomas politinis ir ekonominis bendradarbiavimas ir laisvosios prekybos erdvių su atitinkamomis šalimis sukūrimas. Vadovaujantis bendrais demokratijos principais, žmogaus teisėmis ir teisinės valstybės principu pagal kiekvieną stabilizacijos ir asociacijos susitarimą sukuriama nuolatinė bendradarbiavimo struktūra. Stabilizacijos ir asociacijos taryba kartą per metus susitinka ministrų lygmeniu ir prižiūri atitinkamo susitarimo taikymą bei įgyvendinimą. Jai padeda Stabilizacijos ir asociacijos komitetas. Galiausiai Stabilizacijos ir asociacijos parlamentinis komitetas (SAPK) (Šiaurės Makedonijos atveju – jungtinis parlamentinis komitetas) užtikrina narystės siekiančių šalių parlamentų ir Europos Parlamento bendradarbiavimą.

2016 m. balandžio mėn. įsigaliojus stabilizacijos ir asociacijos susitarimui su Kosovu, šiuo metu su visomis Vakarų Balkanų šalimis kandidatėmis ir potencialiomis šalimis kandidatėmis galioja stabilizacijos ir asociacijos susitarimai. Kalbant apie Kosovą, pasakytina, kad stabilizacijos ir asociacijos susitarimas yra vien ES susitarimas, kurio valstybės narės neturi ratifikuoti (penkios valstybės narės nepripažįsta Kosovo nepriklausomybės). Stabilizacijos ir asociacijos susitarimuose nustatyti prekybos ir su ja susiję aspektai įtraukiami į laikinuosius susitarimus. Jie paprastai įsigalioja netrukus po pasirašymo, nes prekyba priklauso išimtinei ES kompetencijai.

B. Stojimo procesas

Prašymą įstoti į ES pateikusios šalys turi atitikti politinius Kopenhagos kriterijus (žr. faktų suvestinę „Sąjungos plėtra“ 5.5.1). Kai šaliai suteikiamas kandidatės statusas, ji pereina įvairius proceso etapus daugiausia jos pačios nuopelnus ir pažangą atitinkančiu tempu.

Šalis kandidatė turi priimti ir įgyvendinti visus ES teisės aktus (*acquis communautaire*). Komisija apie pažangą praneša savo metinėse šalies ataskaitose. Visus svarbius sprendimus nuo derybų pradžios iki pabaigos vienbalsiai priima Taryba. Stojimo sutartį visų pirma turi patvirtinti Parlamentas ir Taryba, o po to ją turi ratifikuoti visos susitariančiosios valstybės, įskaitant stojančiąją šalį, laikydamosi atitinkamų parlamentinių procedūrų arba surengdamos referendumą.

Šalys kandidatės ir potencialios šalys kandidatės gauna finansinę paramą, kad vykdytų reikiamas reformas. Nuo 2007 m. ES pasirengimo narystei parama teikiama naudojant vieną bendrą priemonę – Pasirengimo narystei paramos priemonę (PNPP). 2023 m. lapkričio mėn. Komisija priėmė naują 6 mlrd. EUR vertės Vakarų Balkanų ekonomikos augimo planą, apimantį 2024–2027 m. laikotarpį. Jo tikslas yra suteikti regionui tam tikrą narystės ES naudą prieš įstojimą. Ekonomikos augimo plano finansavimas skiriamas remiantis konkrečioms šalims skirtomis reformų darbotvarkėmis, pagal kurias lėšos pervedamos tik užbaigus reformas.

Dauguma šalių kandidačių ir potencialių šalių kandidačių taip pat gali dalyvauti ES programose.

C. Regioninis bendradarbiavimas

Europos integracija ir regioninis bendradarbiavimas yra glaudžiai susiję. Vienas iš pagrindinių stabilizacijos ir asociacijos proceso tikslų yra paskatinti regiono šalis bendradarbiauti tarpusavyje daugelyje sričių, įskaitant su baudžiamuoju persekiojimu už karo nusikaltimus, sienų klausimais, pabėgėliais ir kova su organizuotu nusikalstamumu susijusias sritis. Konkreti PNPP sudėtinė dalis yra skirta regioniniam bendradarbiavimui ir tarpvalstybinėms programoms.

Sarajeve būstinę turinti Regioninio bendradarbiavimo taryba (RBT) veikia pagal Pietryčių Europos šalių bendradarbiavimo proceso gaires. RBT tikslas – remti savo ES nepriklausančių narių siekius, susijusius su Europa ir euroatlantiniais santykiais, ir plėtoti bendradarbiavimą tokiose srityse kaip ekonominė ir socialinė plėtra, energetika ir infrastruktūra, teisingumas ir vidaus reikalai, saugumas, žmogiškojo kapitalo plėtojimas ir parlamentiniai ryšiai. ES ir daugelis pavienių valstybių narių remia RBT ir dalyvauja jos veikloje.

Kita svarbi regioninė iniciatyva yra Vidurio Europos laisvosios prekybos susitarimas. Be to, Vakarų Balkanų šalys dalyvauja kai kuriose regioninėse programose.

D. Bevizis režimas

Be vizų Šengeno erdvėje nuo 2009 m. gruodžio mėn. leista keliauti buvusiosios Jugoslavijos Respublikos Makedonijos (dabar – Šiaurės Makedonijos Respublika), Juodkalnijos ir Serbijos, o nuo 2010 m. lapkričio mėn. – Albanijos bei Bosnijos ir Hercegovinos piliečiams. 2012 m. sausio mėn. pradėtas dialogas su Kosovu dėl vizų režimo liberalizavimo. 2018 m. liepos mėn. Komisija patvirtino, kad Kosovas atitiko visus kriterijus. Po užsitęsusių tarpinstitucinių derybų ir 2023 m. balandžio mėn. surengto galutinio balsavimo Europos Parlamente, nuo 2024 m. sausio mėn. Kosovo gyventojai gali naudotis beviziu kelionių į Šengeno erdvę režimu.

DABARTINĖ PADĖTIS

A. Albanija

Albanija paraišką dėl narystės ES pateikė 2009 m. balandžio 28 d., o 2014 m. birželio mėn. jai buvo suteiktas šalies kandidatės statusas. Atsižvelgdama į šalies pažangą, Komisija rekomendavo pradėti stojimo derybas. 2018 m. birželio mėn. Taryba susitarė, kad stojimo derybos su Albanija galėtų būti pradėtos kitų metų birželio mėn., jei bus įvykdytos būtinos sąlygos. 2020 m. kovo mėn. Taryba pritarė tam, kad būtų pradėtos stojimo derybos, vėlgi su sąlyga, kad bus įvykdytos tam tikros sąlygos. 2020 m. liepos mėn. Komisija valstybėms narėms pristatė derybų programų projektus. Stojimo derybos su Albanija ir Šiaurės Makedonija, kurių klausimas nagrinėjamas kartu dėl bendros teigiamos Komisijos rekomendacijos, oficialiai pradėtos 2022 m. liepos mėn. po ilgo vėlavimo, kuriuos daugiausia lėmė Šiaurės Makedonijos ir Bulgarijos nesutarimai dėl tapatybės, kalbos ir istorijos. 2024 m. spalio 15 d. Albanija pradėjo derybas dėl pirmosios derybų skyrių grupės (Pagrindiniai principai), kurią sudaro penki skyriai. Iki 2025 m. lapkričio mėn. ji pradėjo derybas dėl visų šešių *acquis* grupių.

B. Bosnija ir Hercegovina

Derybos dėl stabilizacijos ir asociacijos susitarimo su Bosnija ir Hercegovina jau baigtos ir susitarimas pasirašytas 2008 m. birželio mėn., tačiau jis dar neįsigaliojo visų pirma dėl to, kad šalis neįgyvendino svarbaus Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo. Atnaujinus požiūrį į šią šalį ir daugiau dėmesio skyrus ekonomikos valdymui, buvo sudarytos sąlygos stabilizacijos ir asociacijos susitarimui įsigalioti 2015 m. birželio 1 d., kur kas vėliau, nei buvo numatyta. 2016 m. vasario 15 d. Bosnija ir Hercegovina pateikė savo prašymą dėl narystės. 2019 m. gegužės mėn. Komisija paskelbė savo nuomonę ir į ją įtraukė sąrašą su 14 pagrindinių prioritetų, kuriuos Bosnija ir Hercegovina turi įvykdyti, kad būtų pradėtos stojimo derybos. Jie apima reikalavimą užtikrinti tinkamą Stabilizacijos ir asociacijos parlamentinio komiteto (3-ias pagrindinis prioritetas) veikimą. 2023 m. spalio mėn., praėjus aštuoneriems metams po pirmojo bandymo 2015 m., Sarajeve sėkmingai surengtas pirmasis visavertis ES ir Bosnijos ir Hercegovinos stabilizacijos ir asociacijos parlamentinio komiteto posėdis. Todėl Komisija savo 2023 m. šalies ataskaitoje dėl Bosnijos ir Hercegovinos padarė išvadą, kad 3-ias pagrindinis prioritetas buvo įgyvendintas. Nuo to laiko surengti dar keli SAPK posėdžiai. Prasidėjus Rusijos agresijos karui prieš Ukrainą ir 2022 m. birželio mėn. ES priėmus sprendimą suteikti Moldovai ir Ukrainai šalies kandidatės statusą, 2022 m. gruodžio mėn. Europos Vadovų Taryba taip pat nusprendė šalies kandidatės statusą suteikti Bosnijai ir Hercegovinai. Stojimo derybos su Bosnija ir Hercegovina oficialiai pradėtos 2024 m. kovo mėn., tačiau pažanga buvo daroma lėtai ir ją apsunkino gili vidaus politinė krizė. 2025 m. rugsėjo mėn. Bosnija ir Hercegovina pavėluotai pateikė Komisijai savo ekonomikos augimo plano reformų darbotvarkę po to, kai 2025 m. liepos mėn. jos finansavimo paketas buvo negrįžtamai sumažintas 10 %. Reformų darbotvarkė buvo patvirtinta 2025 m. gruodžio mėn.

C. Šiaurės Makedonija

Buvusioji Jugoslavijos Respublika Makedonija (dabar – Šiaurės Makedonijos Respublika) prašymą dėl narystės ES pateikė 2004 m. kovo mėn., o 2005 m. gruodžio mėn. jai suteiktas ES šalies kandidatės statusas. Tačiau daugelį metų šalis negalėjo pradėti stojimo derybų, daugiausia dėl ginčo su Graikija dėl pavadinimo „Makedonija“. Šis ginčas buvo sėkmingai išspręstas 2019 m. vasario mėn. įsigaliojus Prespos susitarimui dėl naujojo šalies pavadinimo – Šiaurės Makedonijos Respublika (arba trumpiau – Šiaurės Makedonija). Nuo 2009 m. Komisija nuolat rekomendavo pradėti stojimo derybas su šia šalimi ir šią rekomendaciją visada rėmė Parlamentas. 2018 m. birželio mėn. Taryba susitarė, kad stojimo derybos su Šiaurės Makedonija galėtų būti pradėtos 2019 m. birželio mėn., jei bus įvykdytos būtinos sąlygos. 2020 m. kovo mėn. Taryba patvirtino stojimo derybų pradžią, nebekeldama papildomų sąlygų. 2020 m. liepos mėn. Komisija valstybėms narėms pristatė derybų programų projektus. Stojimo derybos su Šiaurės Makedonija ir Albanija, kurių klausimas nagrinėjamas kartu dėl bendros teigiamos Komisijos rekomendacijos, oficialiai pradėtos 2022 m. liepos mėn. po vėlavimo, kurį daugiausia lėmė Šiaurės Makedonijos ir Bulgarijos nesutarimai dėl tapatybės, kalbos ir istorijos. 2023 m. gruodžio mėn. Šiaurės Makedonija užbaigė peržiūros procesą, tačiau dar nėra atidaryta jokių grupių ir (arba) skyrių, kol laukiama numatomo šalies konstitucinio pakeitimo, į kurio preambulę būtų įtraukta bulgarų mažuma, kaip nurodyta 2022 m. Tarybos išvadose.

D. Kosovas

Kosovas yra potenciali šalis kandidatė įstoti į ES. 2008 m. vasario mėn. jis vienašališkai paskelbė savo nepriklausomybę. Penkios ES valstybės narės (Graikija, Ispanija, Kipras, Rumunija ir Slovakija), dvi regiono šalys (Serbija bei Bosnija ir Hercegovina), trys naujos paraišką pateikusios valstybės (Sakartvelas, Moldova ir Ukraina) ir dvi nuolatinės JT Saugumo Tarybos narės (Kinija ir Rusijos Federacija) nepripažino Kosovo nepriklausomybės. 2013 m. balandžio mėn. Belgradui ir Prištinai pasiekus itin svarbų susitarimą dėl santykių normalizavimo (Briuselio susitarimas), 2013 m. birželio mėn. Europos Vadovų Taryba nusprendė pradėti derybas su Kosovu dėl stabilizacijos ir asociacijos susitarimo, jis įsigaliojo 2016 m. balandžio 1 d. 2018 m. liepos mėn., praėjus šešeriems metams po vizų režimo liberalizavimo veiksmų plano paskelbimo, Komisija patvirtino, kad Kosovas atitinka visus kriterijus. Būsima Kosovo, kaip ir Serbijos, integracija į ES išlieka glaudžiai susijusi su ES tarpininkaujamu Kosovo ir Serbijos dialogu, per kurį turėtų būti sudarytas išsamus teisiškai įpareigojantis susitarimas dėl jų santykių normalizavimo. Abi šalys turi vykdyti savo įsipareigojimus, kylančius iš atnaujinto 2023 m. pradžios susitarimo, kuriuo siekiama atgaivinti užstrigusį dialogą.

E. Juodkalnija

2006 m. nepriklausomybę įgijusi Juodkalnija 2008 m. gruodžio mėn. pateikė paraišką dėl narystės ES. 2010 m. gruodžio mėn. Juodkalnijai suteiktas šalies kandidatės statusas, o stojimo derybos pradėtos 2012 m. birželio mėn. 2024 m. birželio mėn. Juodkalnija tapo pirmąja šalimi, įvykdžiusia tarpinius kriterijus, susijusius su itin svarbiais skyriais dėl teisinės valstybės – 23 skyriumi dėl teismų reformos ir pagrindinių teisių ir 24 skyriumi dėl laisvės, saugumo ir teisingumo. Iki šiol atidaryti visi 33 derybų skyriai, o 14 preliminariai uždaryti. Per pastaruosius dvejus metus integracijos į ES reformos paspartėjo, todėl šalis tapo dabartine derybų lydere.

F. Serbija

Serbija prašymą dėl narystės ES pateikė 2009 m. gruodžio mėn., o 2012 m. kovo mėn., po to, kai Belgradas ir Priština susitarė dėl regioninio atstovavimo Kosovui, jai suteiktas šalies kandidatės statusas. 2014 m. sausio 21 d. buvo oficialiai pradėtos stojimo derybos. 2015 m. gruodžio mėn. atidaryti pirmieji du derybų skyriai, įskaitant skyrių dėl santykių su Kosovu normalizavimo. Pagrindiniai skyriai dėl teisinės valstybės principo – 23 ir 24 skyriai – atidaryti 2016 m. liepos 18 d. Iki šiol atidaryti 22 iš 35 derybų skyrių. Dėl dviejų iš šių skyrių derybos preliminariai baigtos. Keturi skyriai, kurie sudaro ketvirtąją derybų skyriaus grupę (Žalioji darbotvarkė ir tvarus sujungiamumas), atidaryti 2021 m. gruodžio mėn. Nuo tada nebuvo atidaryta jokių naujų skyrių ar skyrių grupių. Būsima Serbijos, kaip ir Kosovo, integracija į ES išlieka glaudžiai susijusi su ES tarpininkaujamu Serbijos ir Kosovo dialogu, per kurį turėtų būti sudarytas išsamus teisiškai įpareigojantis susitarimas dėl jų santykių normalizavimo. Abi šalys turi vykdyti savo įsipareigojimus, kylančius iš atnaujinto 2023 m. pradžios susitarimo, kuriuo siekiama atgaivinti užstrigusį dialogą.

EUROPOS PARLAMENTO VAIDMUO

Parlamentas visapusiškai dalyvauja stabilizacijos ir asociacijos procese ir sudarant bet kurį stabilizacijos ir asociacijos susitarimą privaloma gauti jo pritarimą (SESV

218 straipsnio 6 dalis). Parlamentas taip pat turi pritarti bet kuriam naujos šalies stojimui į ES (ES sutarties 49 straipsnis). Be to, naudodamasis savo įgaliojimais biudžeto srityje, jis daro tiesioginę įtaką numatant sumas, skiriamas Pasirengimo narystei pagalbos priemonei finansuoti. Parlamento Užsienio reikalų komitetas skiria nuolatinius pranešėjus visų šalių kandidačių ir potencialių šalių kandidačių klausimais. Parlamentas išreiškia savo poziciją dėl plėtros, teikdamas metines rezoliucijas, kuriomis reaguoja į naujausias Komisijos rengiamas ataskaitas apie šalis.

2020 m. birželio mėn. Parlamentas paskelbė rekomendacijų dėl Vakarų Balkanų po ES ir Vakarų Balkanų Zagrebo aukščiausiojo lygio susitikimo (surengto internetu) rinkinį. 2024 m. vasario 29 d. Parlamentas priėmė rezoliuciją dėl ES integracijos stiprinimo atsižvelgiant į būsimą plėtrą. 2026 m. kovo 11 d. jis priėmė rezoliuciją dėl ES plėtros strategijos, kurioje teigiama, kad plėtra stiprina ES saugumą ir užkerta kelią destabilizuojančioms geopolitinėms pilkosioms zonoms, ir kad ji turėtų išlikti grindžiama nuopelnais, vertybėmis ir priklausyti nuo reformų.

Parlamentas puoselėja dvišalius santykius su Vakarų Balkanų šalių parlamentais per savo delegacijas, kurios reguliariai, iš esmės du kartus per metus, susitinka su kolegomis aptarti su stabilizacijos ir asociacijos procesu ir stojimo į ES procesais susijusių klausimų. Jei gauna kvietimą, Parlamentas stebi daugumą rinkimų šešiose Vakarų Balkanų valstybėse ir jis juos jau stebėjo visose šiose šalyse. Jis taip pat parengė nemažai prie Vakarų Balkanų šalių partnerių parlamentų poreikių pritaikytų veiksmų ir programų parlamentinės demokratijos bei gebėjimų stiprinimo srityje. Pastaraisiais metais Parlamentas sudarė palankesnes sąlygas glaudesniems Šiaurės Makedonijos ir Serbijos politinių partijų ryšiams.

Šią faktų suvestinę parengė Europos Parlamento Europos Sąjungos išorės politikos generalinio direktorato Regionų direktoratas. Daugiau informacijos rasite Parlamento tinklalapyje plėtros tema.

Igor MISKULIN
04/2026